

บทบาทและแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ในการบริหารการศึกษาของ
ชุมชนภาคเหนือตอนบน

Roles and Approaches for Promoting Buddhist Monks' Participation in Community
Educational Management in Upper Northern Thailand

พระธรรณี จอเจน¹, ธนกร สิริสุคันธา², นิตยา วงศ์ยศ², พิมาย วงศ์ท่า²

Phra Thanee Jongjen¹, Thanakorn Sirisugandha², Nittaya Wongyos², Phimine Wongtha²

มูลนิธิสถานธรรมป्लीกวิเวก¹, มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง²

Pleekwiwek Dharma Center Foundation¹, Lampang Rajabhat University²

Corresponding Author, E-mail: tnjongjen@hotmail.com

Article Info

Academic Article

Received: 17/04/2026

Revised: 09/06/2026

Accepted: 16/06/2026

Published online: 25/06/2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์และนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน โดยอาศัยการศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และหลักพุทธธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา ภายใต้บริบทสังคมวัฒนธรรมล้านนาซึ่งวัดยังคงมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชน

ผลการวิเคราะห์พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำทางคุณธรรม กัลยาณมิตรทางปัญญา และศูนย์กลางการประสานความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน โดยการมีส่วนร่วมปรากฏใน 3 มิติ ได้แก่ การมีส่วนร่วมด้านการกำหนดทิศทางการศึกษา การสนับสนุนทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ และการส่งเสริมการกำกับดูแลทางคุณธรรมของชุมชน ทั้งนี้ หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนบทบาทดังกล่าว ได้แก่ กัลยาณมิตรธรรม สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 และสัปปุริสธรรม 7 ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาความร่วมมือและการบริหารจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

องค์ความรู้ที่ได้จากบทความนี้ คือ รูปแบบการบริหารการศึกษาชุมชนเชิงพุทธบูรณาการบนฐานความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน ซึ่งมุ่งส่งเสริมคุณภาพ ความเสมอภาค และความยั่งยืนทางการศึกษา อันสอดคล้องกับแนวคิด “บวร” (บ้าน-วัด-โรงเรียน) และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของภาคเหนือตอนบน

คำสำคัญ: พระสงฆ์, การบริหารการศึกษา, การมีส่วนร่วมของชุมชน, พุทธบูรณาการ, ภาคเหนือตอนบน

Abstract

This academic article aims to analyze the roles of Buddhist monks and propose guidelines for enhancing their participation in educational administration within communities in the Upper Northern Region of Thailand. The study is based on a review and synthesis of academic literature, related research, and Buddhist principles applicable to educational administration within the socio-cultural context of Lanna society, where temples continue to function as important centers of learning and community development.

The analysis reveals that Buddhist monks play significant roles as moral leaders, spiritual friends (Kalyanamitta), and facilitators of collaboration among temples, educational institutions, and local communities. Their participation is manifested in three key dimensions: involvement in educational policy and direction-setting, support for educational resources and learning opportunities, and the promotion of moral and ethical governance within communities. These roles are grounded in core Buddhist principles, including Kalyanamitta (spiritual friendship), the Four Bases of Social Solidarity (Sanghavadthu), the Four Sublime States of Mind (Brahmavihara), the Four Bases of Success (Iddhipada), and the Seven Qualities of a True Person (Sappurisadhamma). Together, these principles provide a foundation for fostering collaboration and educational management that is responsive to community contexts.

The key contribution of this article is the development of a Buddhist-Integrated Community Educational Management Model, founded upon collaborative partnerships among temples, educational institutions, and local communities. The model aims to promote educational quality, equity, and sustainability in ways that are consistent with the Thai “Bowon” concept (Home–Temple–School Partnership) and the socio-cultural characteristics of communities in the Upper Northern Region.

Keywords: Buddhist Monks, Educational Administration, Community Participation, Buddhist-integrated approach, Upper Northern Thailand.

บทนำ

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 ระบบการศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ทั้งในด้านความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา การเข้าถึงทรัพยากรการเรียนรู้ และการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก โดยเฉพาะภายหลังสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ซึ่งส่งผลให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาปรากฏอย่างชัดเจนในพื้นที่ชนบทและพื้นที่ห่างไกล (กรองจันทร์ จันทรพาหา, 2566: 78-97; ชีราภรณ์ สุขจิตต์ และคณะ, 2568: 49-68) ในบริบทดังกล่าว การพัฒนาการศึกษาจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม โดยเฉพาะสถาบัน

พระพุทธศาสนา ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการจัดการศึกษาไทยมาตั้งแต่อดีต วัดมิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจ หากยังเป็นแหล่งเรียนรู้ ศูนย์กลางการถ่ายทอดองค์ความรู้ และพื้นที่หล่อหลอมคุณธรรมของชุมชน พระสงฆ์จึงเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงการพัฒนาการศึกษากับการพัฒนาคนและสังคมตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การบริหารการศึกษาในปัจจุบันมิได้มุ่งเน้นเพียงการบริหารจัดการโดยภาครัฐ หากแต่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม โดยเฉพาะการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Governance) และการบริหารแบบร่วมมือ (Collaborative Governance) ซึ่งมุ่งเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีบทบาทในการกำหนดทิศทาง การตัดสินใจ และการพัฒนาการศึกษาาร่วมกัน (Ansell & Gash, 2008: 543-571; Emerson, Nabatchi, & Balogh, 2012: 1-29) อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนการบริหารการศึกษาในระดับพื้นที่ยังคงเผชิญข้อจำกัดด้านศักยภาพของชุมชนและการขาดกลไกที่สามารถเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2555: 45-78)

ในบริบทของประเทศไทยซึ่งมีรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง พระสงฆ์จึงมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นผู้นำทางศาสนา แต่ยังเป็นผู้นำทางสังคมและเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชน โดยสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างวัด สถานศึกษา และประชาชนในพื้นที่ได้อย่างใกล้ชิด (พระพรหมพิริยะ มัลลย์รักษ์, 2566: 71-83; พระครูสมุทรกัมแพง ชยานนโท และคณะ, 2567: 350-362)

เมื่อพิจารณาตามหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับบทบาทของกัลยาณมิตรในการพัฒนาชีวิตและปัญญาของมนุษย์ โดยทรงแสดงว่ากัลยาณมิตรเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนาปัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 15 ข้อ 2) นอกจากนี้ หลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ยังเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการส่งเสริมการสร้างความร่วมมือ และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลในสังคม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 11 ข้อ 140) ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นฐานคิดในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารการศึกษาในระดับชุมชนได้อย่างเหมาะสม

สำหรับพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีบริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนาที่โดดเด่น วัดยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนา การเรียนรู้ และการพัฒนาชุมชน โดยความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนมิได้จำกัดอยู่เพียงการประกอบศาสนกิจ หากแต่เชื่อมโยงผ่านระบบคุณค่าและวิถีปฏิบัติที่เรียกว่า “ฮีตฮอยล้านนา” ซึ่งเป็นจารีตทางสังคมและวัฒนธรรมที่หล่อหลอมให้วัดเป็นศูนย์กลางของความร่วมมือในชุมชน ทั้งในด้านการศึกษา การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน นอกจากนี้ วัดในสังคมล้านนายังทำหน้าที่เป็นแหล่งสืบต่อดังกล่าว ด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ภาษา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และประเพณีท้องถิ่น ผ่านเครือข่ายคณะศรัทธาวัดและองค์กรชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน (พระพรหมพิริยะ มัลลย์รักษ์, 2566: 71-83; ภานุพงศ์ สุดพิงยาง และคณะ, 2566: 31-44)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนและการศึกษามาอย่างต่อเนื่อง แต่งานวิชาการส่วนใหญ่ยังมุ่งอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา ขณะที่การวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะกลไกสำคัญในการสร้างความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชนยังมีอยู่ค่อนข้างจำกัด บทความวิชาการนี้จึงมุ่งวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน และ

นำเสนอแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์โดยอาศัยการบูรณาการหลักพุทธธรรมร่วมกับแนวคิดการบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วม เพื่อสนับสนุนการพัฒนาการศึกษาของชุมชนให้มีคุณภาพ ความเสมอภาค และความยั่งยืน สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่

หลักพุทธธรรมในการพัฒนาการศึกษา

จากการศึกษาบทบาทและแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชน ภาคเหนือตอนบนในบทความนี้ มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ผ่านกรอบพุทธศาสตร์ร่วมกับแนวคิดการบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วม โดยพิจารณาพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางคุณธรรมและกัลยาณมิตรของชุมชน อันเป็นบทบาทที่สอดคล้องกับวิถีสังคมไทยและวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งวัดยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. หลักกัลยาณมิตรกับการพัฒนาการศึกษา

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับกัลยาณมิตรในฐานะปัจจัยสำคัญของการพัฒนามนุษย์ โดยพระพุทธเจ้าตรัสว่า กัลยาณมิตรเป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 15 ข้อ 2) หลักกัลยาณมิตรสะท้อนบทบาทของบุคคลผู้เป็นแบบอย่างทางปัญญา ผู้ให้คำแนะนำและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ถูกต้อง

ในบริบทของการบริหารการศึกษา พระสงฆ์จึงมิได้มีบทบาทเพียงผู้ประกอบศาสนกิจ หากยังเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพของบุคคลและชุมชนผ่านการให้คำปรึกษา การอบรมคุณธรรม จริยธรรม และการสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษาในหลากหลายรูปแบบ บทบาทดังกล่าวสอดคล้องกับสถานะของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางสังคม ที่ได้รับความไว้วางใจจากชุมชน และเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงการพัฒนาคนกับการพัฒนาชุมชน (พระพรหมพิริยะ มวลัยรักษ์, 2566: 71-83; ภาณุพงศ์ สุดพิงยาง และคณะ, 2566: 31-44) นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกที่หลากหลาย ทันสมัย และต่อเนื่อง ซึ่งสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนและชุมชนในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปได้เหมาะสม (พระครูสมุห์กำแพง ชยานนโท และคณะ, 2567: 350-362)

2. หลักสังคหวัตถุ 4 กับการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

สังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา เป็นหลักธรรมที่มุ่งสร้างความสามัคคีและความร่วมมือในสังคม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 11 ข้อ 140)

หลักธรรมดังกล่าวสามารถอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ ทานสะท้อนการสนับสนุนทรัพยากรเพื่อการศึกษา ปิยวาจาส่งเสริมการสื่อสารและการประสานความร่วมมือ อตถจริยาสะท้อนการปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และสมานัตตตาเป็นการสร้างความเสมอภาคและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในชุมชน

ด้วยเหตุนี้ สังคหวัตถุ 4 จึงถือเป็นฐานคิดสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการศึกษาในระดับชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม

3. หลักพรหมวิหาร 4 กับภาวะผู้นำทางคุณธรรม

พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นหลักธรรมสำหรับการครองตนและครองคน ซึ่งช่วยส่งเสริมภาวะผู้นำที่ตั้งอยู่บนคุณธรรมและความปรารถนาดีต่อผู้อื่น

ในบริบทของการบริหารการศึกษา หลักพรหมวิหาร 4 ช่วยอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้ส่งเสริมบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ การช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ด้อยโอกาส การสนับสนุนความสำเร็จของผู้เรียน และการวางตนอย่างเป็นกลางในการกำกับดูแลกิจกรรมของชุมชน

บทบาทดังกล่าวส่งผลให้พระสงฆ์ได้รับการยอมรับจากประชาชนในฐานะผู้นำทางคุณธรรมที่สามารถประสานความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. หลักอิทธิบาท 4 กับการบริหารจัดการศึกษา

อิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จในการดำเนินงาน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาได้ทั้งในระดับบุคคลและองค์กร

ฉันทะช่วยสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษา วิริยะส่งเสริมความเพียรในการดำเนินงาน จิตตะช่วยให้เกิดความเอาใจใส่ต่อภารกิจ และวิมังสาส่งเสริมการพัฒนาและปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง หลักธรรมดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการบริหารการศึกษาที่มุ่งสู่คุณภาพและความยั่งยืน

5. พระสงฆ์กับการบริหารการศึกษาโดยชุมชน

แนวคิดการบริหารการศึกษาโดยชุมชนให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรในพื้นที่ในการกำหนดทิศทางและพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2555: 45-78)

เมื่อพิจารณาร่วมกับหลักพุทธธรรม จะเห็นได้ว่าพระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน ผ่านบทบาทของกัลยาณมิตร ผู้ประสานความร่วมมือ และผู้นำทางคุณธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนที่วัดยังคงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของประชาชน (ภาณุพงศ์ สุดพังยาง และคณะ, 2566: 31-44)

บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน

1. พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางคุณธรรมและกัลยาณมิตร

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำทางคุณธรรมของชุมชน โดยเฉพาะในบริบทของภาคเหนือตอนบนซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนอย่างแนบแน่น บทบาทดังกล่าวมิได้เกิดจากอำนาจทางการบริหารหรือสถานะทางสังคมเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากความศรัทธา ความน่าเชื่อถือ และการประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย จนได้รับการยอมรับจากประชาชนในฐานะผู้ให้คำปรึกษาและแบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิต

เมื่อพิจารณาตามหลักพุทธศาสนา บทบาทดังกล่าวสอดคล้องกับหลักกัลยาณมิตร ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 15 ข้อ 2) พระสงฆ์จึงทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรทางปัญญา ส่งเสริมให้ประชาชนและเยาวชนเกิดการเรียนรู้ พัฒนาคุณธรรม และสามารถดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ในบริบทของสังคมล้านนา บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะกัลยาณมิตรได้รับการสนับสนุนจากระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยึดโยงกับวัดผ่านเครือข่ายคณะศรัทธาวัด ซึ่งประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ กลุ่มสตรี เยาวชน และประชาชนในพื้นที่ ความสัมพันธ์ดังกล่าวช่วยให้พระสงฆ์สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ คุณธรรม และค่านิยมที่เหมาะสมแก่คนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และการพัฒนาคนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ด้านการบริหารการศึกษา พระสงฆ์จึงเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างคุณค่าทางศาสนาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยมีบทบาทในการสร้างทัศนคติที่ดีต่อการศึกษา การปลูกฝังคุณธรรม และการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนในชุมชน

2. พระสงฆ์กับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการศึกษา

การพัฒนาการศึกษาในระดับชุมชนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งสถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และประชาชน พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความร่วมมือและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน

บทบาทดังกล่าวสามารถอธิบายได้ผ่านหลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ซึ่งเป็นหลักธรรมแห่งการสงเคราะห์และการผูกใจคนให้เกิดความสามัคคี (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 11 ข้อ 140) พระสงฆ์ใช้หลักธรรมดังกล่าวในการประสานความร่วมมือ สร้างความเข้าใจ และกระตุ้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการศึกษาร่วมกัน

การมีส่วนร่วมของชุมชนจะเกิดขึ้นอย่างเข้มแข็งได้เมื่อประชาชนตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ร่วมกันของการดำเนินงานเพื่อส่วนรวม โดยอาศัยกระบวนการสร้างความร่วมมือ การสื่อสาร และการประสานงานระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชน เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับชุมชน เกิดขึ้นได้จากการเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีบทบาทในการคิด ตัดสินใจ ดำเนินกิจกรรม และรับผลประโยชน์ร่วมกัน อันนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน (ธนกร สิริสุคันธา และคณะ, 2561) ในบริบทการบริหารการศึกษาชุมชน พระสงฆ์จึงสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ประสานความร่วมมือและสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมระหว่างวัด สถานศึกษา และประชาชน เพื่อให้เกิดการร่วมคิดร่วมดำเนินงาน และร่วมรับผิดชอบต่อการพัฒนาการศึกษาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างสถานศึกษากับชุมชน ผ่านกิจกรรมทางศาสนา ประเพณีท้องถิ่น และกิจกรรมพัฒนาสังคม ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการศึกษาอย่างต่อเนื่อง อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน การมีส่วนร่วมดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนล้านนา เช่น การจัดกิจกรรมทางศาสนา ประเพณีท้องถิ่น และการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ร่วมกันของวัด สถานศึกษา และชุมชน อันสะท้อนบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ช่วยสนับสนุนการบริหารการศึกษาของชุมชน

3. พระสงฆ์กับการสนับสนุนทรัพยากรและเครือข่ายการเรียนรู้

วัดในสังคมล้านนามิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจ แต่ยังเป็นศูนย์กลางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำหน้าที่รวบรวม อนุรักษ์ และถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชน ทั้งด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม ภาษา ประเพณี และภูมิปัญญาพื้นบ้าน วัดจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญซึ่งสนับสนุนการจัดการศึกษาของชุมชนทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย

พระสงฆ์มีบทบาทในการระดมทรัพยากรทั้งในรูปแบบของทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทรัพยากรทางการศึกษา เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสถานศึกษาและชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนที่วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชน

นอกจากการสนับสนุนทรัพยากรทางการศึกษาแล้ว พระสงฆ์ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนผ่านความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม โดยอาศัยทุนทางสังคมและความศรัทธาที่ชุมชนมีต่อวัดเป็นฐานในการประสานความร่วมมือ การดำเนินงานในลักษณะดังกล่าวช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (พระพรหมพิริยะ มาลยาธิ์รักษ์, 2566: 71-83; พระครูสมุห์กำแพง ขยานโน และคณะ, 2567: 350-362) ทั้งนี้ ในบริบทของสังคมล้านนา เครือข่ายคณะศรัทธาวัดยังเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเชื่อมโยงการมีส่วนร่วมของประชาชนเข้ากับกิจกรรมทางการศึกษาและการพัฒนาชุมชน อันสะท้อนบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางการเรียนรู้และศูนย์รวมความร่วมมือของชุมชน (ภาณุพงศ์ สุดพังยาง และคณะ, 2566: 31-44)

การดำเนินงานดังกล่าวสอดคล้องกับหลักสังคหวัตถุ 4 ในมิติของการให้และการเกื้อกูลกันในสังคม รวมทั้งหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา อันเป็นหลักแห่งความสำเร็จในการดำเนินงาน พระสงฆ์จึงมิได้เป็นเพียงผู้สนับสนุนทรัพยากรเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือและการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน

4. พระสงฆ์กับการกำกับดูแลทางคุณธรรมของชุมชน

นอกจากบทบาทด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และการสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษาแล้ว พระสงฆ์ยังมีบทบาทสำคัญในการกำกับดูแลทางคุณธรรมของชุมชน อันเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในบริบทของภาคเหนือตอนบนที่วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของประชาชน

การกำกับดูแลทางคุณธรรมของพระสงฆ์ได้อยู่ในลักษณะของการใช้อำนาจควบคุม หากแต่เป็นการชี้นำทางจริยธรรมผ่านการอบรมสั่งสอน การเป็นแบบอย่างที่ดี และการสร้างค่านิยมร่วมของชุมชนให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรับผิดชอบ ความเสียสละ และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมของเด็ก เยาวชน และประชาชนในพื้นที่

เมื่อพิจารณาตามหลักพุทธศาสนา บทบาทดังกล่าวสามารถอธิบายได้ผ่านหลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับการครองตนและครองคน โดยพระสงฆ์ใช้หลักเมตตาและกรุณาในการส่งเสริมและช่วยเหลือผู้เรียน ใช้หลักมุทิตาในการสนับสนุนความสำเร็จและความก้าวหน้าของบุคคล และใช้หลักอุเบกขาในการวางตนอย่างเป็นธรรมและเป็นกลางต่อทุกฝ่าย นอกจากนี้ หลักสัปปริสธรรม 7 ยังสะท้อนคุณลักษณะของผู้นำที่มีปัญญาและคุณธรรม ซึ่งช่วยอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในการชี้แนะแนวทางที่เหมาะสมแก่ชุมชน ตลอดจนการส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่า ของการศึกษาและการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

เมื่อพิจารณาในมิติของการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา บทบาทของพระสงฆ์ในการกำกับดูแลทางคุณธรรมยังสอดคล้องกับหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม โดยพระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การพัฒนาจิตใจ และการสร้างปัญญาให้แก่ผู้เรียนและประชาชนในชุมชน อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาการศึกษาในมิติทางพุทธศาสตร์ บทบาทการกำกับดูแลทางคุณธรรมดังกล่าวส่งผลให้พระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชุมชน และเป็นกลไกสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐาน

ของคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาการศึกษาในระยะยาว

แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษา

จากการวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน พบว่าพระสงฆ์มีศักยภาพในการเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาการศึกษา ทั้งในด้านการส่งเสริมคุณธรรม การสร้างความร่วมมือ การสนับสนุนทรัพยากร และการกำกับดูแลทางสังคม ดังนั้น แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์จึงควรดำเนินการอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน

ประการแรก ควรส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยบูรณาการองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมล้านนา และภูมิปัญญาชุมชนเข้ากับกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษา ตลอดจนสนับสนุนการมีส่วนร่วมของเครือข่ายคณะครูธำวดีในการพัฒนาการศึกษาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ประการที่สอง ควรพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน โดยใช้ศักยภาพของวัดในการเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศาสนา วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนทุกช่วงวัย

ประการที่สาม ควรส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา โดยเฉพาะหลักกัลยาณมิตร สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 และอิทธิบาท 4 เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาความร่วมมือ การสร้างแรงจูงใจ และการเสริมสร้างคุณธรรมในกระบวนการจัดการศึกษา

ประการที่สี่ ควรสนับสนุนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันระดมทรัพยากร แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และพัฒนากิจกรรมทางการศึกษาที่ตอบสนองต่อบริบทของแต่ละพื้นที่

ประการสุดท้าย ควรส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะกัลยาณมิตรทางปัญญาและผู้นำทางคุณธรรมของชุมชน โดยสนับสนุนกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาศักยภาพของเด็ก เยาวชน และประชาชนให้มีความรู้ควบคู่คุณธรรม อันจะนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาที่มีคุณภาพ ความเสมอภาค และความยั่งยืนในระยะยาว

แนวทางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การบริหารการศึกษาของชุมชนจะเกิดประสิทธิผลได้เมื่อทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการเชื่อมโยงคุณค่าทางศาสนา คุณธรรม และการพัฒนาสังคมเข้ากับกระบวนการจัดการศึกษาอย่างเหมาะสมตามบริบทของพื้นที่ภาคเหนือตอนบน

องค์ความรู้จากบทความ

องค์ความรู้ที่ได้จากบทความนี้ คือ รูปแบบการบริหารการศึกษาชุมชนเชิงพุทธบูรณาการ ซึ่งอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะแกนกลางของการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน ผ่านการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน

รูปแบบดังกล่าวประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่

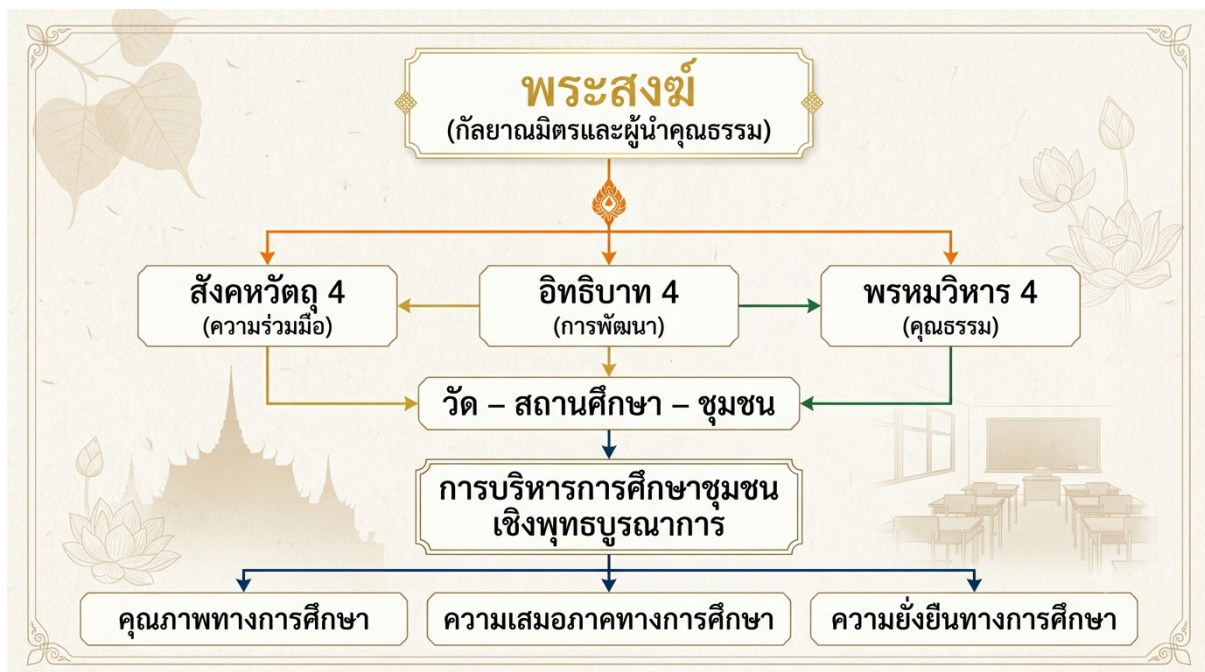
1. พระสงฆ์ในฐานะกัลยาณมิตรและผู้นำทางคุณธรรม ทำหน้าที่ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาคุณธรรมของประชาชน

2. การสร้างความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน โดยอาศัยหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นฐานของการมีส่วนร่วม

3. การพัฒนากระบวนการบริหารและการเรียนรู้ตามหลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพและความต่อเนื่องของการดำเนินงาน

4. การกำกับดูแลทางคุณธรรมตามหลักพรหมวิหาร 4 และสัปปริยธรรม 7 เพื่อสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม

องค์ความรู้ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พระสงฆ์ได้มีบทบาทเพียงผู้สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา หากแต่เป็นกลไกสำคัญในการบูรณาการคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการบริหารการศึกษาของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ความเข้มแข็งของชุมชน และความยั่งยืนของระบบการศึกษาในระดับพื้นที่ ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบการบริหารการศึกษาชุมชนเชิงพุทธบูรณาการ (Buddhist-Integrated Community Educational Management Model)

ที่มา: พระฐานิ จองเจน

จากภาพที่ 1 แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน โดยอาศัยหลักกัลยาณมิตร สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 และสัปปริยธรรม 7 เป็นฐานในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม การพัฒนาการเรียนรู้ และการกำกับดูแลทางคุณธรรม ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพ ความเสมอภาค และความยั่งยืนทางการศึกษาในระดับชุมชน

สรุป

บทความวิชาการนี้มุ่งวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน โดยอาศัยการศึกษาและสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสารทางวิชาการ หลักพุทธธรรม และงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์เป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาของชุมชน ทั้งในด้านการเป็นผู้นำทางคุณธรรม การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การสนับสนุนทรัพยากรทางการศึกษา และการกำกับดูแลทางจริยธรรมของสังคม

บทบาทดังกล่าวมิได้เกิดจากอำนาจตามโครงสร้างองค์กร หากเกิดจากความศรัทธา ความน่าเชื่อถือ และการยอมรับของชุมชนที่มีต่อพระสงฆ์ในฐานะกัลยาณมิตรทางปัญญาและผู้นำทางคุณธรรม ซึ่งสามารถเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชนให้เกิดการขับเคลื่อนการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อพิจารณาผ่านกรอบพุทธศาสตร์ พบว่า หลักกัลยาณมิตร สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 และสัปปริสธรรม 7 สามารถใช้อธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาได้อย่างเป็นระบบ โดยหลักกัลยาณมิตรช่วยอธิบายบทบาทด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ สังคหวัตถุ 4 ช่วยอธิบายการสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชน พรหมวิหาร 4 สนับสนุนการกำกับดูแลทางคุณธรรม อิทธิบาท 4 เป็นฐานของการพัฒนางานอย่างมีประสิทธิภาพ และสัปปริสธรรม 7 สะท้อนภาวะผู้นำที่ตั้งอยู่บนปัญญาและคุณธรรม

นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์ยังสะท้อนให้เห็นว่า บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา โดยเฉพาะระบบฮีดฮอยล้านนา เครือข่ายคณะศรัทธาวัด และบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชน ขณะเดียวกันหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ยังเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาคนตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งช่วยให้การบริหารการศึกษามุ่งสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างสมดุลทั้งด้านความรู้ คุณธรรม และคุณภาพชีวิต

ดังนั้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาควรดำเนินการบนฐานความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน โดยมุ่งพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการจัดการศึกษา และสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อพัฒนาคุณภาพ ความเสมอภาค และความยั่งยืนทางการศึกษา อันจะนำไปสู่การพัฒนาคนและสังคมตามแนวทางพระพุทธศาสนาอย่างสมดุลและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของวัดในฐานะแหล่งเรียนรู้และศูนย์กลางความร่วมมือของชุมชน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาการศึกษาอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่

ในระดับปฏิบัติ ควรสนับสนุนความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน ผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรม การเรียนรู้ตลอดชีวิต และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางการศึกษาและสังคมในระดับชุมชน

ในระดับวิชาการ ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์เพิ่มเติมเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาในบริบทพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และขยายผลการประยุกต์ใช้รูปแบบการบริหารการศึกษาชุมชนเชิงพุทธบูรณาการให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับความหลากหลายของชุมชนไทย

เอกสารอ้างอิง

- กรองจันทน์ จันทระพาหา. (2566). ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของไทยหลังสถานการณ์ COVID-19. **วารสารเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา**. 23(1), 78–97. Link: <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/eascramJ/article/view/266941/174117>
- จิราภรณ์ สุขจิตต์, สัมฤทธิ์ แสงทอง, และกาญจนา บุญส่ง. (2568). ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาที่ส่งผลต่อคุณภาพของโรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดเพชรบุรี. **วารสารครุทรรศน์**. 5(3), 49–68. Link: <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/JER/article/view/283291/191915>
- ธนกร สิริสุคันธา, รัชศรี เกียรติบุตร, และสุพัตรา วรรณสืบเชื้อ. (2561). การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการขับเคลื่อนนโยบายเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐในพื้นที่อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง. **วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง**. 7(2), 1–14. Link: <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NBJ/article/view/252926/171730>
- พระครูพิบูลย์พัฒนพิมล (ปัญญาวโร ทัศนรักษ). (2566). บทบาทของพระสงฆ์กับการศึกษาสังคมสงเคราะห์. **วารสารภาวนาสารปริทัศน์**. 3(1), 17–30. Link: <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/WJR/article/view/265835/173545>
- พระครูสมุทรกัมแพง ชยานนโท (ชำนาญไพโร), พระมหากังวาล อธิธมโม, และ พระครูวาทีวรวัฒน์. (2567). การส่งเสริมศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนของพระสงฆ์วัดนินสุขาราม เขตบางบอน กรุงเทพมหานคร. **วารสารบรรณการศึกษาและมนุษยสังคมศาสตร์**. 5(3), 350–362. Link: https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOB_EHS/article/view/280135/186898
- พระพรหมพิริยะ มาลย์รักษ์. (2566). พระสงฆ์ไทยกับการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา. **วารสาร มจร พุทธโสธรปริทรรศน์**. 3(1), 71–83. Link: https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JMBR_sothon/article/view/263582/176674
- ภาณุพงศ์ สุดพังยาง, ยุวดี นาอินทร์, เสกสรรค์ สนวา, และสุพัฒนา ศรีบุตรดี. (2566). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาท้องถิ่นด้านการศึกษาและวัฒนธรรม: กรณีศึกษาพระครูสุนทรปัญญาวิมล. **วารสารราชภัฏสุรินทร์วิชาการ**. 1(1), 31–44. Link: <https://so10.tci-thaijo.org/index.php/jasrru/article/view/359/327>
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2555). **รูปแบบกลไกการส่งเสริมการกระจายอำนาจการบริหารจัดการศึกษาสู่เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา**. กระทรวงศึกษาธิการ. Link: <http://back office.onec.go.th/uploads/Book/1103-file.pdf>
- Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. **Journal of Public Administration Research and Theory**. 18(4), 543–571. Link: <https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>
- Emerson, K., Nabatchi, T., & Balogh, S. (2012). An integrative framework for collaborative governance. **Journal of Public Administration Research and Theory**. 22(1), 1–29. Link: <https://doi.org/10.1093/jopart/mur011>